

Overgenomen uit: Begijnhofkrant nr. 23 (2009) 25 - 28
DE HEILIGE CATHARINA IN HET BEGIJNHOFMUSEUM
beeld en schilderij vullen bestaande museumcollectie aan
Harry Stabel, Karel Dergent

De collectie van het Begijnhofmuseum is eind vorig jaar verrijkt met een 16de-eeuws Heilige-Catharinabeeld en het schilderij "De Kroning van Catharina". TRAM 41, wat staat voor Turnhoutse Route Archief en Musea, kocht het beeld bij Sotheby's in Amsterdam. Voordien behoorde het tot de privé-collectie van het kasteel van Gruitrode. Het 16de-eeuwse beeld is vermoedelijk van Mechelse makelij. Het is gemaakt uit walnotenhouw en de polychromie is nog intact. Het onderscheidt zich door de uitzonderlijke afbeelding van de Heilige Catharina. Catharina van Alexandrië werd volgens de legende eerst gemarteld op een wiel en daarna onthoofd met een zwaard. Het wiel en het zwaard vormen haar vaste attributen. In dit beeld ligt het hoofd van keizer Maxentius, haar folteraar, aan haar voeten als teken van haar spirituele overwinning. In zijn armen houdt hij een wiel.

Het schilderij, toegeschreven aan Hendrik van Balen (1575-1632), werd aan het museum geschonken door de heer en mevrouw Francis De Vel uit Turnhout. Het verhaal achter het schilderij "De kroning van Catharina" ligt minder voor de hand. De verklaring moet worden gezocht in de talrijke mystieke legenden rond de figuur van Catharina en kan dus niet met 100% zekerheid worden bewezen. Toch wijzen verschillende details op het schilderij in de richting van de patroonheilige van het Turnhoutse begijnhof, de heilige Catharina van Alexandrië. Het beeld en schilderij werden op dinsdag 25 november 2008 voorgesteld aan de pers en de genodigden van het stadsbestuur, TRAM 41 en De Vrienden van het Begijnhof van Turnhout.

De legende

Catharina leefde rond 300 na Christus. De naam Catharina komt van het Griekse woord "καθαρος" = "rein" of "zuiver" en betekent dus: "de altijd reine, zuivere". Zij was de dochter van koning Custos en kende al op 15-jarige leeftijd alle werken van Plato uit het hoofd. Zij bekeerde zich tot het christendom en beloofde de Heer haar maagdelijkheid. Toen keizer Maxentius haar echter zag, werd hij verliefd op haar en vroeg haar ten huwelijk. Zij weigerde. Als reactie wilde hij haar dwingen haar geloof af te zweren. Hij stuurde veertig heidense filosofen op haar af om haar te bekeren, maar dat lukte niet. Integendeel, Catharina slaagde erin de heidense filosofen te overtuigen en zich te bekeren tot het christendom.

Toen de keizerin meer vernam over de wijsheid van Catharina, zocht zij haar op in de gevangenis. Het gevolg was dat ook zij, samen met haar escorte soldaten, zich bekeerden. Dat maakte de keizer woest en hij liet zijn vrouw onthoofden. De vijftig bekeerde soldaten stierven op de brandstapel en Catharina werd gegeseld en in de gevangenis geworpen zonder voedsel. Een duif zou haar echter gevoed hebben. Daarop wilde de keizer Catharina laten verpletteren met een rad, waarop scherpe ijzeren punten waren gemonteerd, maar ook dat mislukte. Het rad werd immers getroffen door de bliksem en brak in stukken. Hij wilde haar daarna laten verbranden, maar het vuur waaierte uiteen en verbrandde de beulen. Uiteindelijk lukte het toch om haar te onthoofden. Uit haar halswonde stroomde echter melk, die de stad van de pest bevrijdde. Volgens de legende zou Catharina nadien door engelen naar de berg Sinaï zijn gedragen. Aan de voet van die berg ontstond een klooster dat aan haar werd gewijd.

Na haar bekering tot het christendom had Catharina een visioen gekregen. Daarin schoof Jezus een ring rond haar vinger ten teken van een mystiek huwelijk. Bij haar professie werd een begijn ook de mystieke bruid van Christus. Vandaar dat Catharina van Alexandrië de oorspronkelijke patroonheilige van de begijnen werd.

Patroonheilige van de begijnen

Het was Harry Stabel, gids van het Begijnhofmuseum, die op 25 november 2008, precies om 11 uur, de genodigden welkom heette in het Turnhoutse Begijnhofmuseum, dat een mooi uitzicht bood op de eerste lading sneeuw in 2008. “Het begijnhof, het Begijnhofmuseum, de kapel van het Heilig Aanschijn en de Heilig Kruiskerk vormen samen een van de mooiste sites van de stad Turnhout en de Heilige Catharina is er in feite nooit weggeweest”, aldus Harry Stabel. “Men vindt haar als reliëfbuste aan het altaar van Sint-Anna in de kerk en aan de relik van het Heilig Kruis. In de kapel van het Heilig Aanschijn staat aan het balkon een beeld van haar. En nu krijgt ze op twee plaatsen, als beeld en in de vorm van een schilderij, ook nog een plaats in ons wondermooie museum.”

De Heilige Catharina aan het altaar van Sint-Anna in de Heilig Kruiskerk

“De feestdagenkalender, die steunde op plaatselijke gebruiken, werd vaak gekleurd door devoties, waarbij vanaf het prille begin de begijnenbeweging van groot belang was. De Heilige Maria, Maria Magdalena, Catharina van Alexandrië, Elisabeth van Thuringen en pas vanaf de 17de eeuw Begga vormden de meest populaire patroonheiligen van de begijnhoven in de Zuidelijke Nederlanden.”

“Is het vreemd dat wij ons begijnhof “Catharinabegijnhof” noemen, hoewel de Heilige Begga boven de toegangspoort van het begijnhof prijkt? Slechts vanaf 1630 werd Begga als stichteres en patrones van de begijnenbeweging naar voren geschoven. Tijdens de contrareformatie werd de begijnenbeweging meer en meer in institutionele termen beschreven. In de perceptie van het begijnenwezen, als één van de kerkelijke instellingen, vormde het aanwijzen van een geschikte patroonheilige een belangrijke schakel. De naamovereenkomst Begga - begijn, maar vooral de figuur van de Heilige Begga werd aanzienlijk genoeg bevonden om deze functie op een geloofwaardige wijze in te vullen. Maar er waren slechts relatief weinig gegevens over Begga’s leven voorhanden. Ze werden wel

doeltreffend aangewend. Pas op 20 december 1626 werd het eerste patroonsfeest van de Heilige Begga als stichteres van de begijnenbeweging gevierd in het Brusselse begijnhof.”

Populaire heilige

“Vandaag willen we het hebben over Catharina van Alexandrië, waarvan de naam letterlijk “immer rein” betekent. Ze bekleedt een belangrijke plaats in talrijke begijnhoven en begijnhofkerken, onder meer in Antwerpen, met zijn Sint-Catharinabegijnhof en een Sint-Catharinasteegje, maar ook in Herentals, Hoogstraten, Tongeren, Aalst en Diest vindt men Sint-Catharinakerken. In Hasselt zijn er nog restanten van een Sint-Catharinakerk. Niet minder dan veertig Vlaamse steden hebben een Sint-Catharinakerk en er zijn er dertien in Wallonië en één in Brussel.”

“Wie Catharina was, werd al aangegeven in de inleiding van dit artikel. De Heilige Catharina is de patrones van de wijsgeren, hooglerars, scholieren, advocaten, boekdrukkers, molenaars en waarschijnlijk vanwege haar wiel ook van de pottenbakkers, wagenmakers, scharenslijpers en ongehuwde meisjes. Zij wordt aangeropen tegen huidziekten (het “katrienewiel”), zweren, pest, migraine, hoofd- en tongpijn, barensweeën en gewrichtsziekten. Daarnaast wordt op haar een beroep gedaan door jonge moeders die niet voldoende borstmelk hebben om hun baby te zogen en voor het terugvinden van verdronken personen.”

“Men vindt haar ook terug in talrijke weerspreuken, zoals deze:

“Vorst op Sint-Katrien, zes weken zal je vrieskou zien.”

“Sint-Katrijn wit gekleed, zeven weken sneeuw ons leed.”

“Zoals de dag op Sint-Katelijn, zo zal het tot laat in januari zijn.”

“Sinte-Kateljne laat het zonneke schijnen, laat de regen overgaan, zodat de kinderen droog naar school kunnen gaan.”

Sint-Catharina was ongetwijfeld een belangrijke heilige. Vele steden en gemeenten werden naar haar genoemd, waaronder Sint-Katelijne-Waver, Sint-Katelijne-Lombeek en Sint-Katelijne-Capelle (thans gefuseerd met Heule). In Schotland is er een dorp naar haar genoemd

en in Canada en Jamaica zelfs een stad. Er zijn ook gebruiken die verwijzen naar haar levensloop. Zo was het de gewoonte dat op Sint-Catharinadag jonge, ongehuwde meisjes boven de 25 jaar tot haar baden. In het Frans noemde men hen “*Catharinettes*”. Ze droegen de hele dag speciaal ontworpen hoeden. Sint-Catharina inspireerde ook de nonnetjes om de kinderen een liedje aan te leren op haar feestdag (zie ook het kaderstukje):

*Sinte-Katriena, fille fille mina,
Wil met ons vandaag gedenken,
Sinte-Katriena die heilige maagd,
Hare voorspraak moge schenken.
Al wat gij aan Gode vraagt,
Christen deugd, viva de vreugd,
Sinte-Katriena jeugd.*

Prachtige aanwinsten

Na deze historische belichting van de figuur van de Heilige Catharina nodigde Harry Stabel alle aanwezigen uit om het beeld van dichterbij te bewonderen. En hij voegde er nog aan toe: “Het beeld is een prachtig Mechels walnoten houten kunstwerk, waarschijnlijk uit de 15de of 16de eeuw. De polychromie is nog vrijwel intact. Zoals het in de middeleeuwen de gewoonte was, werd het haar op het voorhoofd van Catharina weggeschoren, zodat het hoofd groter en wellicht ook verstandiger leek. Zij draagt een opengeslagen boek in de hand als teken van haar geleerdheid. Aan haar voeten, op het gebroken wiel, ligt de snoodaard, keizer Maxentius: kijk eens hoe hij onderaan haar voeten kronkelt van de pijn en hoe zijn been zich plooit onder

zijn eigen gewicht. Bekijk vooral haar gezicht, hoe fijn dat uitgesneden werd. Geloof mij, dit wordt zonder meer een van de topstukken van het museum.”

Het schilderij, geschonken door de heer en mevrouw Francis De Vel uit Turnhout, draagt als titel *De Kroning van Catharina* en wordt toegeschreven aan Hendrik Van Balen, geboren en gestorven in Antwerpen (1575-1632). Harry Stabel portretteerde de kunstenaar als volgt: “Hij was een Vlaamse glas-in-loodkunstenaar en schilder van altaarstukken en kleine kabinetstukken. Zijn leermeesters waren Marten De Vos en Adam Van Noort. Zoals de meesten van zijn tijdgenoten reisde hij naar Italië en bij zijn terugkeer runde hij een werkplaats, waar onder anderen Anton Van Dyck en Frans Snyders in de leer waren. De werken van klein formaat van Van Balen bevatten meestal scènes met talrijke figuren, waarbij mythologische en bijbelse taferelen worden afgebeeld. Vaak zijn ze fel bont van kleur, rijk aan details, met bevallige vrouwenfiguren. Het gaat dikwijls om stereotiepe figuren met een rijke verscheidenheid. Ze hebben ronde lichamen, zijn licht gedrongen van gestalte en gevarieerd in hun bewegingen.”

De Kroning van Catharina en wordt toegeschreven aan Hendrik Van Balen
(Begijnhofmuseum)

“Dit schilderij dat aan het museum geschonken werd, bevat zeker nog heel wat onopgehelderde symbolen. Maar verschillende details wijzen toch in de richting van de Heilige Catharina, de patroonheilige van het Turnhoutse begijnhof. Verder onderzoek naar de iconografie is hier zeker op zijn plaats, maar men neemt aan dat de middelste van de drie heiligen Sint-Catharina is. De collectie van het Begijnhofmuseum wordt aldus verder aangevuld met een schilderij en een beeldje van de Heilige Catharina. Wij danken van harte de heer en mevrouw Francis De Vel voor het schenken van het schilderij en Karolien, Mia en

Juliette, werkzaam in ons museum, voor het beeldje. Dankzij hun inzet en talrijke reizen naar Amsterdam om er te gaan bieden op dit mooie beeldje, hebben zij er zeker toe bijgedragen dat haar beeltenis veilig en wel in het Begijnhofmuseum is terechtgekomen.”

Pleidooi voor verdere uitbouw

Bij die woorden van dank sloot de Turnhoutse schepen van cultuur Eric Vos zich graag aan. Hij verheugde er zich over dat Catharina voortaan een vaste stek krijgt in het Begijnhofmuseum. Hij sprak lovende woorden over de voorzitter en de bestuursleden van De Vrienden van het Begijnhof en de medewerkers van TRAM 41. “Er beweegt inderdaad in onze stad op cultureel gebied heel wat, mede dankzij De Vrienden van het Begijnhof en de professionele ontwikkeling van het TRAM 41. Het stadsbestuur wil daarbij een stimulerende rol blijven spelen. TRAM 41, het samenwerkingsverband tussen de vier musea, is uitgegroeid tot een stevige entiteit in Turnhout en draagt ertoe bij de museale werking in onze stad uit te stralen. Het archeologische, religieuze, industriële en archiverende aspect vormt een uitdaging voor TRAM 41 bij het wetenschappelijk onderzoek en de bewaring van stukken.”

“Het tweede aspect is de uitbreiding van de collectie en daarvan zien we vandaag hier in het Begijnhofmuseum een zeer goed voorbeeld. We zijn er dankbaar voor, niet alleen voor het behaalde resultaat, maar zeker ook voor de tomeloze inzet die nodig was om dat resultaat te halen. We zijn dankbaar voor de hartelijkheid waarmee De Vrienden van het Begijnhof en de familie De Vel tot de uitbreiding van deze collectie hebben bijgedragen.”

“Het derde aspect van de museale werking die steeds belangrijker wordt, is de maatschappelijke relevantie, het aanreiken van onze musea aan de hele regio. De Vlaamse Overheid heeft ons op het hart gedrukt dat het nodig is de regionale musea nog sterker te profileren dan we vandaag de dag doen”, aldus de schepen. “We hebben daarvoor ook al gehoor gevonden bij andere actoren in de regio. Maar deze vormen van partnerschap moeten nog verder worden uitgebouwd. De gelegenheid is er voor een goede samenwerking met de Erfgoedcel, die nu na een jaar embryonale werking aanvaard heeft om de samenwerking op te starten met de buurgemeenten om verhalen op te diepen die eigen zijn aan de Kempen. Daarbij spelen de museumstukken die aanwezig in de vier musea van TRAM 41, een belangrijke rol, vooral om de verhalen achter de stukken nog verder uit te diepen en uit te dragen.”

“De Heilige Catharina”, aldus de schepen, “zal ons zeker behoeden voor de vele kwalen waarvoor zij in het verleden werd aangeropen.” Eric Vos sprak zijn grote dank uit voor de medewerkers van het Begijnhofmuseum die het Catharina-beeldje hadden opgespoord en gevolgd tot en met zijn veilige thuiskomst in Turnhout. De Vrienden van het Begijnhof hebben daarbij ook hun beste beentje voorgezet door het voorschieten van het bedrag dat nodig was om te kunnen bieden bij Sotheby’s in Amsterdam. Hij richtte zich tot slot speciaal tot de heer en mevrouw Francis De Vel, die hij uitdrukkelijk bedankte voor het schenken van een uitstekend bewaarde schilderij aan het Begijnhofmuseum. “De bezoekers van ons museum zullen mede dankzij deze schenking een andere indruk krijgen van dit nu al unieke Begijnhofmuseum”, zo besloot schepen Eric Vos. Hij nodigde de toehoorders uit om de nieuwe aanwinsten nader te gaan bekijken tijdens de receptie, die door de Stad Turnhout werd aangeboden.

Harry Stabel en Karel Dergent

Lekkers voor Sinte-Katriena

In de meeste gemeenten in onze regio zingen de kinderen enkel van deur tot deur op Driekoningen of met oudejaar, maar in Arendonk hebben ze nog een extra dag op de kalender staan. Op 25 november viert men het feest van Sinte-Katriena, een traditie die in Arendonk duidelijk nog leeft. Honderden kinderen trokken dinsdagavond door de straten. De lampionnetjes gloeiden. Het gezang van "*Sinte-Katriena, fille, fille, mina*" was overal te horen. Bij fietsenmaker Wijnants in de Hovestraat klonk het net iets luider. De vrijgevige man en liefhebber van tradities deelde gratis frieten uit aan de zangers. Cindy Rieberghs van de strijkservice uit de Kloosterbaan gooide het over een zoete boeg met zakjes snoep. De jongelui konden het allemaal erg smaken. Er waren ook opvallend meer kinderen dan vorig jaar onderweg. De traditie van Sinte-Katriena kan dus duidelijk nog een tijdje mee in Arendonk. (TIKL/foto TIKL)

Uit: *De Streekkrant Turnhout*
4 december 2008